

ՎԱՍԻԼ Բ. ԲՈՒԼՆԱՐԱՍՊԱՆ

(979-1025)

(Շտր. տեղ էջ 252)

Թ. — ՎԱՍԻԼ ԲՈՒԼՆԱՐԱՍՊԱՆԻ ԱՐՏԱՔԵՐԻՆ ԳԱՂԱՔԱՆ
ԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ. — ԱՐԵՎԵՂԻՆԻ ՆԵՒ ԱՐԵՎՈՒՏԵՐԻ
ՎԵՐՈՒՄԸ. — ՈՂԵՐԳՈՒԹԻՒՆ ՄԸ. — ԲՈՒՐՄԻ
ՄԱՆԸ. — ԲՈՒԼՆԱՐԱՍՊԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՍԿԻՆԵ
ԻՈՐՈՒԹԻՒՆԸ:

Նեղովութիւնը՝ բռնած է յաճախ՝ ախար
ժողովարդներու զէնքն է, բռնած անկեղծու-
թիւնը՝ հզօրներու. — նոյնը կարելի է բախ
թաղարներու համար, որ արդէն ներկա-
յացուցիչներն են ժողովրդեան:

Վասիլ Բ. իր բռնակը այնքան կարգա-
ւորած էր, որ օտար ազգերու հետ միայն
սպանալիքով զրաւը խօսիլ, և հրամաններ
միայն տալ անոնց:

Արեւելքը փախանցման վիճակի մէջ կը
գտնուէր: Արարացիներուն կը յաջորդէին
թուրքեր: Վասիլ Բ. լսեց իրենց առաջին
արշաւանքները, ստանց սակայն գուշակելով՝
թէ օր մ'իւր մայրաքաղաքը անոնց գտհը
պիտի բլար:

Արեւմուտքի մէջ կը սպառնար Ոսման Բ.
կայսր Գերմանիոյ, որ վասիլի բռն՝ թէ՛ ու-
փանոյի հետ առնանցած բլլալով, կը պա-
հանէր իստալան՝ իրեն ժողովութիւն:

Կոստանդին՝ իրենէի որդին՝ ամուսնանալ
առաջարկած էր՝ Մեծն Կարալուսի Ռոմբուս
աղջկան հետ, բայց իրենէ թոյլ չէր տուած,
օտխախ հետ՝ թշնամոյն նոր իրաւունքներ
չտալու համար:

Հիմա՝ Ոսմանի օրինակը ցոյց կու տար՝
թէ որքան իրաւացի էին իրենէի կտակած-
ները: Թէ՛ փառնոյ՝ աւելի սիրող իր ամուս-
նոյն՝ քան իր եղբոր, իր հպատակներուն՝
քան իր հայրենակցաց, Ոսման Բ.ի պահանջ-
ները լռեցնելու տեղ՝ գեղ աւելի կտուի կը
յորդորէր իր ամուսինը Յանաց զէմ:

Վասիլ Բ առիթ ստեցաւ պատերազմելու

կամ բռնակցելու բազմաթիւ ազգերու հետ,
— Բալլարներու, Արարներու, Խաւասինե-
րու, Ռասերու, Հայերու, Վրացիներու, Խա-
զարներու, Գերմանացիներու. բայց իր մե-
ծազոյն գործն եղաւ՝ Բալլարիայ աշխարհա-
կալութիւնը, որուն համար Բալլարաւորած
ախազար պիտի ստանար:

Բիւզանդիանի մէջ կ'ապրէին, Չմշկիկէն
գերի բռնած, Բալլարիայ թաղաւորին եր-
կու աղաքները, Ռամանոս ներքինին և Բա-
րիս, յետին շատախղբ իրենց զ'աղաւստին,
թշուաւաթիւնն մտնողով՝ ամենէն ծագիկ
հասակի մէջ:

Իրենց բռնարարելութիւնը ունեան ցաւ
կ'ազդէր իրենց հայրենակցաց, որ Բալլար
հայրենասէրներ, հրոսակային խմբեր կազ-
մած՝ կը թափառէին անասաներու մէջ, և
յոյն ճանապարհորդներու վրայ յարձակելով՝
անոնց տառապանքներուն վրէժը կ'առնէին:

Որ մը՝ Չմշկիկի մահուանէն յետոյ, երբ
Վասիլ Բ. գեղ փաքը էր ու նոր թաղաւո-
րած, Բարիս և Ռամանոս ծայրեցան յոյն
առարաղով, և փախան Կոստանդնուպոլիս:
Շնորհիւ իրենց կրած զգեստին՝ ոչ ոք ճանչ-
ցաւ զիրենք, մինչև որ յետ այնքան առ-
րինեաւ պանդխտութեան, իրենց տնէկալի
հայրենեաց սահմանը մտան: Այլ եւս ամէն
վասնղ անցած կը համարէին:

Բայց Բալլար աւագակները՝ անտատի խո-
րէն նշմարած էին երկու ճամբորդներ՝ յոյ-
նի զգեստով. ձայն տաին իրարու, և նե-
տերին ուղղեցին անոնց. Բարիս՝ որուն վը-
րայ կայացած էր Բալլար տաղին բոլոր
յայտը՝ սպանուած գետին ընկաւ. Ռամանոս
յաջողեցաւ փախչիլ:

Այսպէս Բալլար հայրենասէրները կը
սպաննէին իրենց ամենէն նախախնայ, ու-
մենէն սպանելի անձը, կարծելով անոր վրէժն
առնալ: (Կեցրեան, էջ 435):

Չորս ազնուական եղբայրներ, Դաւիթ,
Մովսէս, Ահարոն, Սամուէլ՝ իրարու մէջ բաժ-
նած էին Բալլարիան: Նախարարները մեծնե-
լով, և Ռամանոս ալ չուղիւլով իր պահանջ-
ներովը՝ նոր խռովութիւն մը ձգել իր հայ-
րենեաց մէջ, Սամուէլի մեաց Բալլարիայ
թագաւորութիւնը:

Դա արշաւեց Թրակիա, Մակեդոնիա, Թեսալիոյ, Պեղոպոնէս: Տիրեց Լարիսսայի. յոյն բնակիչները բռնազատեց իր բանակին մէջ անցնելու և իրենց հայրենակիցներն ըստ պաննելու:

Վասիլ Բ. անձամբ Սամուէլի զէմ գնաց (981/ին), առանց Վարդ փոխար, բնդհանուր սպարապետ, պատերազմի կանչելու. ոչ զոք կ'ուզէր իր փասաց մասնակից:

Բանակեցաւ Սարդիկէի մօտ, Սամուէլի զինաց, որ կանդնած էր ամպերու միջեւ, լերան մը կատարին վրայ:

Արդէն ամէն բան պատրաստ էր խռնուրդը սկսելու համար, երբ Քանիոս Սաեփանոս անուամբ զօրավարը, (հռոմէին կարճուրձեան պատճառաւ այսպէս կոչուած), տաղմուստ Վասիլի զինեց.

— Տէր արքայ, գաշեց, Լեւոն Միլիտոսեան՝ վերջապահ գունդերով մեկնած է զէպի Պոլիս՝ կայսր ըլլալու. պէտք է փութալ, հառնիլ ետեւէն . . .

Վասիլ նահանջի փոքր հնչեցուց. Սամուէլ Յունաց փախուստը նշմարելով՝ վար իջաւ, ջարդեց և զերեց յոյն բանակին մի մասը. կայսրը ոգեհալած ֆիլիպպոպոլիս հասաւ. որքան մեծ եղաւ իր զարմանքը՝ տեսնելով որ Լեւոն խաղաղակի կեցած է հոն, զրադած՝ իրեն տրուած հրահանգները կատարելու, և իրենց զարձին վրայ կը զարմանաւ: Քանի թոս Ստեփանոս՝ Լեւոնի անձնական թշնամին ըլլալով, ամենէն անուազի զրպարասութիւնն ըրած էր անոր վրայ. և որովհետեւ զեռ ինքզինքը արպարացնել կը ջանար, վասիլ՝ կատարած՝ անսր վրայ յարձակեցաւ, զետին փոքր զինքը, սկսաւ մագերն և մօրուքը փետտել, հարուածել, արայել ու կոխկրտել: Այս ծագրական վերջն ունեցաւ Վասիլի առաջին արշաւանքը, զոր կ'ուզէր պատմութեան ամենէն փառատոր էջերէն մէկն ընել: Սրտակոտոր Պոլիս զարձաւ իր նահանջին պատճառը՝ վերայիշեալն է, ըստ Կիլլիքեանոսի, (Բ հտ. էջ 437) իսկ ըստ Լեւոն Սարկաւազի և Սրբիլիցեանի, պաշարի պակասութիւնն եղած էր:

Սամուէլ յաղթութեան հետ՝ կը շահէր նաեւ պաշար, զէնք, զգեհասներ, — որոց մէջ

կայսերական զարդեր ալ գտնուեցան, նաեւ բարոյական իրաւոյս՝ որ աւելի ևս ոգեւորեց իր զօրքերը՝ իրենց հայրենեաց ազատութեան համար կռուելու:

Ժ. — ՎԻՊԱՍՈՒՍԱՆԱՆ ԲԱՆՏԱՐԳԵԼՈՒԹԻՒՆ ՄԸ. — ԳՐԻԳՈՐ ԵՒ ԱՇՈՏ ՏԱՐՄԱՆԵՐ. — ԻՐԱՆԵ ԳՈՒԵՆԵՐԸ ԲՈՒՆԴԱՐԱՅ ԳԻՄ. — ԱՇՈՏ՝ ԳՆԵԱՍԻ ՄԸ ՄԵՋ. — ԲԱՆԴԱՐԱՅ ԱՐԲԱՏԳՈՒՍՏՐԸ ԵՒ ԱՇՈՏ. — ՄԱՏՆՈՒԹԻՒՆ. ՎԵԼԺ. ԳԻՆԵՐԱՅԻՆ, ՓԱՌՈՒՍ. ՈՐ ՄԸ ԳԻՆԱՆԵՐՈՒ ՄԵՋ. ՍԱՐԳԻՍԻ ԱՋԱՏՈՒՄԸ ՄԱՆՈՒՍԵՆ:

Գրիգոր մագիստրոս Տարսնեցի, Թեսալոնիկի կառավարիչ, հրահանգ ընդունելով կայսերէն՝ Սամուէլի վրայ յարձակելու, որ մօտեցած էր քաղաքին, իր Աշոտ սրբոյն հետ միասին՝ զինեց լճնամուշն վրայ:

Յաղագին երկուստոր մ'էր Աշոտ, քաջ՝ բայց անխոհմ:

Ռազմի փոքր հազիւ հնչած էր, երբ Աշոտ իր զօնզովը ուղղաւ Բուզարաց վրայ, սկսաւ գերել, ջարդել, փոխցնել. իր առաջին թափը զեռ չէր հանդարտած՝ երբ անոնք յաւաճաւ կերպով ցրուեցան պաշարու մէջ. Աշոտ՝ աւելի սպանաւորեց, աւելի խրախու, հետամուտ եղաւ իրենց, կատարել միայն խորհելով:

Թշնամիք չորս կողմը զարանի նստած էին. միահամուռ ազադակով վեր ելան յանկարծակի, յարձակեցան ու զինքը պաշարեցին: Աշոտ կատաղաբար կը զինագրէր. բայց ամէն կողմէն՝ նոր գնդեր կը բխէին:

Ճգնաժամի տօյ լայկիսին՝ Գրիգոր Տարսնեցի նշմարեց հեռուէն իր սրբոյն ազանուպը. բնազդական մղումով մը՝ առանց այժիրը կշռելու՝ թշնամեաց կեդրոնը նետուեցաւ: Բուլղարները ուռնալով պատահիցն զինք և սկսան նետեր անդալ: Գրիգոր աւրիտաուած՝ գետին փռուեցաւ. ուրախութեան ազդակի մը կը բարձրանար միւս կողմէն. զԱշոտ գերի բռնած՝ կը տանէին Սամուէլի:

Չննք գիտեր ինչ առիթով, — զգեալի մը մէջ անտարակոյս, — Բուլղարաց արքայազուսարը առիթ ունեցաւ տեսնելու զԱշոտ, երիտասարդ գիւցազնը՝ սրուն վրայօք վա-

դուց արդէն անքան պատմութիւններ լսած էր : Անձամբ ճանչնալով զԱղոտ՝ անքան յարեցաւ տնոր, որ հօրը յայտնեց թէ բաց ի Աղոտէ՝ ոչ մէկուն հետ պիտի ածուանանար :

Իր դուստրը տալ թնամուց մը, դիւանա-
պիտութեան պէմ էր . գերիի մը՝ իր պա-
տուոյն պէմ : Սամուէլ առաջարկը մերժեց :
Արքայադուստրը սակայն կը սպանուար ան-
ձնասպան ըլլալ՝ եթէ իր խնդիրքը չկատա-
րուի : Սամուէլ ստիպուած էր տեղիք տալու :

Բանտէն՝ Հարսանիքի տարին զԱղոտ :
Դիլորաթիոն քաղաքին կառավարիչ անուա-
նուեցաւ նա՝ իրրեւ փեսայ թագաւորին :

Որքան Սամուէլի պուստրը զորով կը տա-
ծէր իր նկատմամբ՝ անքան Աղոտ կ'ոխար
սրտին մէջ Բուլղարներուն պէմ, սրտնք իր
աչքին առջեւ սպաննած էին իր հայրը՝ Ի-
րն օգնութեան եկած : Վրէժի յարմար ա-
ռիթը կը փնտռէր :

Դիլորաթիոն նշանաւոր նաւահանգիստ
մ'էր . միշտ իր ափանց մօտ կը գտնուէին
Հոռոմէական եռաթի նաւեր՝ սահմանները
պաշտպանելու պատրուակաւ : Աղոտ որոշեց
այլ քաղաքը Հոռոմայեցոց մասնել, և Յու-
նաստան փախչիլ, իր այս ծրագիրը յայտ-
նեց Բուլղարաց արքայապետին . հարցուց
իրեն՝ թէ յանձն կ'առնուէ՞ իրեն համար՝
իր ազդին շահուն պէմ գործել և իր հայրը
նիքը թողուլ : Ինչ որ կ'ըսէր Աղոտ՝ պատ-
գամ մ'էր Բուլղար արքայապետին : Իր պա-
տասխանը՝ սիրայօժար հաւանութիւն մ'է-
ղաւ :

Աղոտ՝ գաղտնի միջոցներով՝ քաղաքին
մեծամեծները համոզեց՝ որ զանիկա Յունաց
յանձնեն : Խրիյսիլիոս՝ անոնց զլիաւորը՝
նոյն իսկ նամակ մը տուաւ Աղոտի, որով
կը խոստանար Դիլորաթիոնը Յունաց մատ-
նել, և թէ պատրկութեան պատիւը տրուի
իրեն՝ իրեն վարձատրութիւն :

Գիշեր ժամանակ Աղոտ և Բուլղար արքայա-
պետը ծովափ մօտեցան, եռաթի նաւ մը
ընդունեցաւ զիրենք, և առաջատանայ թեւերը
բացաւ դէպ ի Պոլիս . . . Մըքան մեծ եղաւ
Վասիլ Բ-ի զարմանքը՝ յանկարծ իր առջեւ
կանգնած տեսնելով իր քաջ իշխաններէն

մին, և իր ախոյեանին պուստրը՝ կամաւոր
գերութեան եկած : Աղոտ ներկայացուց իրեն
ուրիշ անակնկալ մը, Խրիյսիլիոսի նամա-
կը, որով նշանաւոր նաւահանգիստի մը պիտի
տիրանար : Իսկոյն Վասիլ Դիլորաթիոն զրկեց
Էւստաթիոս Դաֆնոմիլէ պատրիկը, որ հարկ
եղած զգուշութեամբ կրցաւ Դիլորաթիոնի
զրաւումը ի զլուր հանել խաղաղական մի-
ջոցներով :

Աղոտ Տարօնեցոյ այս միջադէպը պատ-
մած է Եփրեմնոս (Թ հատոր, յէջ 449 և
451) : Աղոտ զօրապետ անուանուեցաւ ի Պո-
լիս, իսկ Բուլղար արքայապետարը՝ նաժիշտ
Հեղինէ կայսրուհւոյն, կին Կոստանդինի, եղ-
բօր Վասիլի, որ ամուսնացած չէր :

Ոչ նուազ վիպասանական եղաւ նաեւ Սա-
մուէլի՝ Բուլղարաց թագաւորին՝ մոհուանէ
ազատումը : Նիկիեփոր Ռարնոս Վիկտ անուա-
նեալ, Պարսկաստան նոր պարձած, ուղարկուե-
ցաւ Բուլղարաց պէմ Գրիգոր Տարօնեցոյ
պարտութեան համապատասխանող յաղթու-
թիւն մը կանգնելու համար :

Տեղեկանալով որ Սամուէլ Թերմոպիլեան
կրճին մօտեցած է և Յունաստանի վրայ պի-
տի յարձակի, բուլղար երազութեամբը ընդ
առաջ վազեց, Փարսաղիոյ դաշտը անցաւ
և բանակեցաւ թնամուցի գիմաց, Սփերիոս
գետին եզերքը :

Բուլղարները անհոգ էին յարձակումէ,
գետը՝ գծաւարաններէ ըլլալով : Ռարնոս
ծանձաղ տեղ մը գտնելով, լուսութեան մէջ,
գիշեր ժամանակ, բուլղար բանակը՝ միւսը ա-
փուներէն վրայ փոխադրեց . յետոյ փոգերու
գոչելումով, ռազմիկներու ազդադանով, զենքե-
րու շարաշփով, ձիերու ռաշտարով գոփիւնով,
որ աշխարհի կործանման գաղափարը կու
տային՝ նետուեցաւ թնամեաց բանակին վը-
րայ . կոտորածը սարսափելի եղաւ : Սամուէլ
և իր որդին՝ կը ննջէին վրանին տակ . յան-
կարձ արժանաւոր . ուր Գրիմի, ձեր ազատիլ,
կամ որոն պէմ կ'ուրիշ . պաշարուած էին չորս
կողմէ . ոչինչ կը գտնադանէին միջութեան
մէջ . փախուստի փորձ ըրին . երկուքն ալ
վիրաւորուեցան, արհաւիրտ գիշերուան մէջ՝
անտես ձեռքի մը հարուածներուն հանդի-
պելով . գետին փռուեցան, և ծածկուելով

գիականներու տակ, շնչասպառ՝ իրենց մահուան կը ուղարկէին: Իրենց գլխուն վերեւ կը գոռային յոյն ռազմիկներուն խրոխտանքները և հարուածներու բաղիւնը. և ինքնատելով կ'անցնէին իրենց վրայէն, ծանրութիւնը աւելցնելով իրենց թիկանց վրայ: Ամբողջ դիշեր՝ այս արհաւիրակը գիրքին մէջ անցուցին. սակայն առաւօտը դեռ աւելի ահաւոր եղաւ իրենց համար. լոյսը կարող էր զիրենք մտանել, իրենց փախուսան ալկիլիւ. բաց առտի, յոյն զինուորներու խումբ մը մեռաւորներուն մէջ ցրուած, սկսած էր զանոնք կտրուկանել. յայտնութիւնը անխուսափելի կը թուէր. սակայն յունական բանակը յոգնած ըլլալով, յաղթանակի ուրախութեամբք զրադեցաւ՝ մեծաւ մտոմար, և վրանդը նոյն օր հետու մնաց թաղաւորէն և իր օրիկին:

Վերջապէս զիշերը՝ իր ջօղը ձգեց մեռեալներուն վրայ. յունական վրաններու առջեւ, զինուորները, ջաշեր վառած, կ'երգէին ու խնջոյք կը կատարէին. Սամուէլ և իր օրիկին՝ զգուշութեամբ գիականները մէկդի ոկսան հրել. ոտքի ելան, և նայեցան չորս կողմերին. ոչ ոք կը հսկէր իրենց վրայ. զօրս ելան մեռաւորներով ծածկուած դաշտէն, և լոնկեային՝ իրր ուրախանքներ, մութին մէջ անհետացան. ապառապալից ընթացքով մը կը վազէին, շնոնք, դաշտեր կտրելով, թըշնամեաց զօնդ մը երեւակայելով իրենց ետեւ: Վերջապէս հասան Բուլղարիա. հայրենեաց օլը, կեանքը, ազատութիւնը երբեք այնքան չքնադադող երեցած չէին իրենց, ինչպէս երբ իրենց տէրութեան սահմանը հասնելով՝ սկսան խորհիլ այն վտանգներուն վրայ, որոնցմէ հազիւ ապաստած էին (կեդրենոս, Բ հտ. էջ 490):

Իսկ Սերանոս Հոսովմայեցին՝ գերիները ազատեց, գիականներ կոտորեց, բազմաթիւ դղեակներ առաւ և մեծ աւարով դարձաւ թեազդոնիկէ:

Այս ժամանակ, կ'ընէ կեդրենոս, Պաւղոս Մալխարոսը, վռլուս կոչուած, որ թեաւ զոնիկէի ամենէն առաջին մարդիկներէն էր, և Մալաքիոս՝ նշանաւոր բանիւ և գիտութեամբ, ամբաստանուեցան իբրեւ Բուլղարաց կողմնակից. մին Պոլիս բերուեցաւ,

միւսը աքորուեցաւ թրակիա: Ազրիանուս պօլսի մեծամեծներն և նշանաւոր իշխանները վախնալով որ մի գօցէ նոյն իրենց ալ հանդիպի, Սամուէլի կողմը անցան, վառածէն՝ իր բոլոր ընտանիքով, և Գլափաս՝ միայնակ. կայսրը ասոր որդին երեք տարի դրաւ և զկապահոյ, յետոյ արձակեց (յամին 997):

Այս զէպքերէն յետոյ տեղի ունեցաւ կայսեր երկրորդ արշաւանքն ի Բուլղարիա, աւելի ճիշտ՝ այցելութիւն մը՝ որուն միշտ պալատականք յաղթանակի կարեւորութիւն կ'ընծային: Դիմեց Փիլիպպոպօլիս, զոր յանձնեց Թէոփորոսնոսի. կործանեց բազմաթիւ զղեակներ Սարդիկէի մօտ, դարձաւ Մոզլիյնոպլիս (997):

Երրորդ արշաւանք մը տեղի ունեցաւ քիչ յետոյ (999), բայց այս անգամ հոս մէական բանակին կը զօրավարէին Թէոփորոսնոս և Նիկիփոր Բարիֆիաւ: Ասոնք տիրեցին Մեծ և Փոքր Փասարաթլալայի և Փիլիսքոպլիս:

ԺԱ. — 1000) թուականը. — ՀԱՐԿԱՏՈՒՈՒԹԵԱՆ ԵՂԱՆԱԿ ՄԵ. — ՆՈՐԱՆԱՐ ԱՆԳՈՒԹԻՒՆ. — ԿՈՅՐԵՐՈՒ ԹԱՓՈՐԸ. — ՍԱՄՈՒԵԼ ՄԱՀԸ. — ՆՈՒԱՏՈՒՄԸ ԲՈՒԼՂԱՐԻՈՑ:

Բոլոր ըրիտանեայ աշխարհը հոգեկան տաղանալ մը կ'անցնէր. ամէնքը համոզուած էին՝ թէ աշխարհի վախճանը կը մտնեայ. ամէն փութորկալից օգ՝ արհաւիրքներու սկզբնաւորութիւնը կը թուէր. ամէն փայլակի մէջ՝ Աստուծոյ զայրացկոս նայուածքը կը ցոլար. դրեականներու մէջ՝ եղեմագործ իշխաններն՝ իրենց խղճմանքէն սանջուած, և սարսափահար իրենց ստուերէն, ապաշխարութեան հառաչանքներ կ'արձակէին... 1000 թուականը կը սկսէր:

Վասիլ շատ հեռի էր կարեւորութիւն ընծայելէ կեզմ գիտուններու իր բոլոր ուշադրութիւնը կեդրոնացած էր իր ներկայ թագաւորութեան վրայ. ամէն օր կը խորհէր նոր միջոց՝ տէրութեան գանձը հարստացնելու, Բուլղարիան ոչնչացնելու:

Վասիլ ամենամանր հարկեր դրաւ ժողո-

վրդրեան վրայ . աղքատներու մեծ մասը՝ անկարող էր զանոնք վճարելու . վասիլ ալ գիտէր այս բանն և հետեւեալ միջոցը գտաւ իր փափագած գումարները ձեռք բերելու . անկարող աղքատաց տեղ՝ հարուստները կը վճարէին . ամէն հարուստ՝ աղքատի մը ներկայացուցիչն էր , անոր լրացուցիչը , անոր պատասխանատուն՝ գրամական խնդրաց մէջ :

Հարուստները աղքատներու հանդէպ զուգահեռաբար պատուորեւր և երկու հակառակ վիճակներէն խուսի մը կազմելը՝ նորութիւն մ'էր , որուն հնարողն եղաւ վասիլ Բ. վնաս մը՝ որ իշխանաց և հարուստներուն ալ կը մեղծնայ՝ կարող չէ զիրաւ ներման արժանանալ . եկեղեցականներէն և հարուստներէն բողոքներ կը տեղային . վասիլ անուշը կը մնար . միայն թախանձանքները լռեցնելու համար՝ երբեմն կը խոտտանար ուրիշ հարկը վաղրեցնել՝ Բուլղարաց պատերազմէն վերջ : Հարկատուութեան այս կերպը տեւեց՝ ցորչափ ապրեցաւ վասիլ : վասիլ՝ այս նոր ստրեքին փոխարէն՝ վերջաց Նիկիփորի այն օրէնքը , որով կ'արգիլէր նոր վանք և եկեղեցի շինել , արդէն իսկ շինուածները՝ պէտք եղածէն աւելի բազմաթիւ համարելով :

1000էն մինչեւ 1014 վասիլ անդադար յարձակումներ կ'ընէր Բուլղարիոյ վրայ , աւլով անշնան պատերազմներ , որով զգեալի մը կը տիրանար , քաղաք մ'անձնատուր ըլլալու կը բռնադատէր , առանց սակայն հասնելու կարեւոր արդիւնքի մը : Երբ Պոլսի կը վերադառնար , թշնամիք իր ետեւէն յառաջ կու գային նորէն՝ մինչեւ իրենց նախկին սահմանները :

Բայց Զէյթունի պատերազմը 1014ին , վնասական պիտի ըլլար երկու անհաշտ թշնամիներուն համար :

վասիլ Բ. Բուլղարիա մտնելու համար՝ պէտք էր նախ անցնիլ այլ վտանգաւոր կիրճէն : Սամուէլ ամէն պատրաստութիւն տեսաւ այդ զինքը նախապէս այնքան լաւ արացնելու , որ թշնամեաց արշաւանքը խրդուի նոյն իսկ իր ակունքին մէջ : Դուռը պահպանելէ յետոյ՝ կարող էր անվախ աւարել իր տան մէջ : Հիշօր գունդերով փակեց անցքը : վասիլ՝ իր բանակովը լե-

ւան ստորտար կանգնած՝ կատաղի յարձակումներ գործեց . ամէն ջանք ի զուր եղաւ . Յոյներ կը սպաննուէին , առանց թշնամեաց փառ մը հասցնելու : Յուսահատեցաւ կայսրը . նահանջ հրամայեց . յանկարծ Նիկիփոր Քսիֆիաս՝ տագնապած՝ կայսրի ներկայացաւ , գոչելով .

— Տէ՛ր արքայ , ի՞նչ ես հրամայած :

— Նահանջ . անկարելի է Զէյթունի անցքը գրաւել :

— Տէ՛ր արքայ . յարունակէ՛ յարձակումը . մնացեալը ինձ յանձնէ . ես կը տիրեմ կիրճին . բաւական է ինծի քաջ գաւազ մը :

վասիլ կրկին կոռի սկսաւ թշնամեաց հետ . մինչ անոնք զրազած էին կայսրի բռնակին հետ , արեամբ գնալովցած , և ուրիշ ոչ մէկ բանի ուշ կը գնէին , Նիկիփոր Քսիֆիաս արդէն լռեանային ճանապարհէ մը թրջնամեաց ճանին անցած էր : Անոնք երկու կողմէն պաշարուած տեսնելով զիրենք , բուլղարիւն ըլնաւ , և փախուստնին սպառնալով . լու համար միայն կը պատերազմէին : Սա մուէլ հաղիւ աղտաեցաւ՝ իր Գաբրիէլ կամ Ռասամիր որդւոյն շնորհէ , որ հօրը քով կը կուռէր . այս երկրորդ անգամն էր որ կ'ազատէր նա՝ անխուսափելի թուող գերում թնկէ և կամ մահուանէ :

Բաց ի անխի ուղանեալներէ , որոնց արեամբ լեռն ներկուեցաւ , վասիլ Բ. գերի բռնեց 15,000 Բուլղար : Անոնց հետ վարուեցաւ նա այն նորահնար անդրութեամբ՝ որ պատմութեան մէջ նշանաւոր մնացած է , վասիլ անուան յաճախակի յիշատակութեան պատճառ եղած , և է մին պատմութեան անմենն եղբորեական տեսարաններէն :

վասիլ հրամայեց որ բոլոր գերիները կուրացնեն , միայն մէկ առ հարիւր բացառութեամբ . հարիւրերորդ գերւոյն՝ միայն մէկ աչքը կը փորէին : Պատերազմի դաշտավայրին վրայ սկսաւ անօրինակ գործողութիւնը , որ օղը կը թնդացնէր ճիշդով , հեծեծանքներով , ամենուրեք կը տեսնուէին խարոյկներ , առքցած երկաթներ , որ աչքերու մէջ պիտի խրուէին : Հոն վասիլ՝ անպով հրճուանքով կը գիտէր այդ տեսարանը , իբրեւ Ներոն մը , զուրկ զեղարեսնասական ս և է

զգացումէ, իրեն արեւելցի բարբարոս մը, որ վրէժխնդրութեան հաճոյքը կը փնտռէ ամենէն զագանային գործողութեան մէջ:

Երեկոյեան զէմ, որ պիտի շտաուօսանար երբեք հէզ զերկնիսուն համար, 15000 Քաւ-դարնիս խարխալելով, հեծեծեծելով կը թա-փառէր բանակին մէջ, 150 միակեանիներ ունենալով մէջիւնին: Այս առանձնաշնորհ հեաշները սրոշուած էին իբր տաջնուրդներ իրենց հայրենակցաց:

Վասիլ զանոնք իրեն առջեւ կանչեց, հրա-ման առաւ իրենց՝ հայրենիք գառնալու, ներկայանալու իրենց թագաւորին: Մեկնու-մէն առաջ կայրերը գառնուրեցին, թափօր մը կազմեցին անոնցմէ. բաժնուեցան անոնք այլեւայլ խումբերու. իւրաքանչիւրին առ-ջեւէն կ'երթար միականի մը, իր ետեւէն կու գային 99 կոյրեր: Ոչինչ աւելի սր-աաշարժ կրնար ըլլալ՝ քան ուղեւորութիւնը այս խումբին, որ յուսահատ է լուս կ'ան-ցնէին հովիտներու, կիրճերու մէջէն. եր-բեմն միայն լուսթիւնը կ'ընդհատուէր, երբ կոյրերը « Ո՛ր ենք » կը հարցնէին. և ա-ռաջնորդները կու ապշին անունը՝ լիբան մը, վտակի մը՝ որ աշրքան սիբելի էր իրենց, և զոր աշուհհառե երբեք պիտի չտեսնէին:

Բաւլըրը քաղաքներու մէջէն անցած Ժա-մանակ՝ հառաչներ և հեծեծանքներ կը յուսէին իրենց շուրջ. ծնողքները յուսահատ ճիշդ կ'արձակէին տեսնելով իրենց որդին՝ առանց անոնցմէ ճանչցուելու: Այնուորեք ցափ աննկարագրելի ապաուրոթին մը թողլով՝ ներկայացան թագաւորին: Իմանալով սա թէ գերինները վերագործած են, իշաւ զա-նոնք տեսնելու. 15000 կոյրեր, համարացած՝ իրեն կու գային, ամէնքն ալ իր ծառութիւններ, իր զինուորները, իր սիրելիները: Սամաէլ մարեցաւ: Արթնցուցին զինք. երկու օր վերջ մեռաւ. (1014):

Սամաէլի յաջորդից Թագաւոր: Վլատիս-լաւ անուամբ իշխանը զինքը սպաննեց և իր զահուն տիրացաւ. Թագաւոր՝ երբեմն՝ Վլա-տիսլաւի կեանքն ազատած էր: Վասիլ եր-բեք հանգիստ չթողուց Բուլղարիան և մաս-նական փոքր պատերազմներով աւերեց զայն մինչեւ 1018 թուականը. թէ սրբան վա-

սիլ Բ, որ ամէն Բուլղար գերի կը կուրա-ցնէր, սարսափելի կ'երևէր իր թշնամեաց, բաւական է մեզ ցոյցնելու հետեւեալ մի-ջազգայր: Բուլղար զունդ մը՝ դարանի նու-տած ըլլալով, յայն զօրագունդ մը կը շրջա-պատէ, և կը սկսի կոտորածը. Վասիլ կ'ան-գրապառնայ հետուէն. « Ետեւէս եկէ՛ք, քա-ջեք » կը գոռոն և կը վազէ օգնութեան. Բուլղարները, որ լուս գիբք մը կը գրաւեն, կը սկսին աղաղակել. « Փախէ՛ք, կայսրը եկաւ ». և յաղթութիւնը Վասիլ Բ-ի կը թա-լուտ:

Վլատիսլաւ օպանուեցաւ ճակատամարտի մը մէջ: Բուլղար Ժողովուրդը ձանձրացած էր պատերազմէ. սկսած էին ատել ազա-տութիւն մը՝ որ գերութենէ շտապոյն էր իրենց համար: Բուլղարիայ բոլոր քաղաքնե-րը մի առ մի իրենց բանալիները զրկեցին. Ժողովուրդը ընդ առաջ կ'ենէր Վասիլ, ծունր գնելով իր առջեւ և կեցցէներ աղաղակե-լով: Վլատիսլաւի կինը՝ Մարիամ և Ռա-զմիրի երկու բոլորքը՝ կայսեր անձնատուր եղան: Այս վերջինները Մարիամը տեսնե-լով, և յանկաճածակի անոր ամուսնոյն ոճիրը յիշելով՝ անոր վրայ յարձակեցան կայսեր տոջն, և կ'ազգէին խեղդամահ ընել: Հապի կարելի եղաւ երեք Բուլղար իշխանուհիները իրարմէ բաժնել. Պեկլիսափ իշխանը՝ աղա-չաւորի զգեստով՝ կայսեր զթութիւնը խն-դրեց: Բուլղր երկիրը հոգմի մը փոփոխու-թեամբ՝ կը դադրէր մերկատանջ ալիկոծու-թեան, որ յունական սահմաններն ողապած էր յաճախ: Միայն իբրազ իշխանը՝ արքու-նական պղծակի մը մէջ աղաւինած, երկայն ժամանակ զրմապրեց. բայց նա եւս զուհ գնաց նենդութեան: Ս. Աստուածածին վերափոխ-ման օրը խնջոյք մը պիտի տար իւր իշ-խանաց: Եւստաթիոս անուամբ յայն զօրա-վարը երկու ծառաներով մօտեցաւ իր զղե-կին. Բուլղարներ զինքը ձերբակալեցին և ներկայացուցին իբրազի:

— Ինչ նպատակաւ հաս եկած էք, հար-ցուց խորհուստբար իբրազ:

— Սեզանին մասնակցեցու, պատասխու-նեց անվրդով Եւստաթիոս:

Այս պատասխանը զուարթացուց իբրազ,

որ համարեցաւ թէ յոյն զօրափարք մատ-
նութեան նպատակով իրեն ապաւինած էր:

Ամենայն հիւրասիրութիւն ցոյց տուաւ
յոյն զօրափարքին, որ իմացող իրազի թէ
առանձին տեղ մը պէտք էին խօսակցիլ կա-
րելուր խնդրի մը վրայ: Դրեկին առջեւ ե-
ղած պարտէզը ամէն քալափոխին առանձնոց
մը կը ներկայացնէր: Եւստաթիոս՝ բարե-
կամական խօսակցութեան ժամանակ հետ-
զհետէ բարեկամին մերձենալով, յանկարծ
անոր վրայ յարձակեցաւ, գետին փոռց, ձեռ-
քով բերանը փակեց՝ որ չկործնէր ոգնու-
թիւն ազդակելը: Եւստոյ ձեռքներուն նա-
խապէս սահմանած նշանը ըրաւ. անոնք
խօսին իր քով վազեցին, իրազը կապեցին,
կուրացուցին:

Բայց այս վայրկեանին՝ ոտնաձայնէ կամ
հեռաւոր խօսակցութենէ մը սարսափած,
գետնին վրայ թողուցին իրազը և փախան.
հէր կարող էին ապաւինիլ. անհնար էր
զոյնակէն հեռանալ. խօսիցն շէնքին մէջ մտան,
և սենեակի մը մէջ ապաւինելով՝ ոկտան
պատրաստուիլ դիմադրութեան: Աւելի եղա-
կան տեսարան կարող չէր ըլլալ. քաղաքի
մը մէջ՝ միջնաբերդը երկայն ժամանակ գեռ
կը կռուի յաղթականներուն դէմ. սենեակը՝
ուր քառաձայններն ապաւինեցան, զլացազ-
նաբար դէմ պիտի դնէր բերդի տէրերուն:
Յերաւել, քիչ վերջ Բուլղարները վրէժխնդրու-
թեան ազդակներով պաշարեցին սենեակը,
զոր դիւրութեան համար կ'ուզէին կրակի
մատանի. ճարտասանութիւնը փրկեց զԵւստա-
թիոս. « Մեր մեռնելէն առաջ, ըսաւ նա,
ձեզմէ շատեր պիտի մեռնին. ինչ նպատա-
կաւ: Իրազի հետ արդէն կորսուած է ամէն
յոյս ազատութեան: Խորհուրդ կու տամ,
ընդունայն կոխներու տեղ՝ իմ հետս գալ
կայսեր՝ և իր գլխութիւնը հայցել »:

Իրազի կուրանալէն յետոյ, յերաւել ոչ
մէկ նշանակութիւն կարող էր ունենալ հայ-
րենասիրական ո՛ր և է դիմադրութիւն: Հետե-
ւեցան Եւստաթիոսի խորհրդին. իր նենգու-
թիւնը, խօսքի պատրաստակաւնութիւնը, ան-
վերջով հայրենասիրութիւնը՝ վարձատրուե-
ցան առատապէս. Դիլլորախիոնի կառավա-
րիչն անուանուեցաւ. իրազի բոլոր ստա-

ցուածքները իրեն տրուեցան: Իրազ բան-
տուեցաւ:

Բոլոր Բուլղարիա նուաճուած էր. Վասիլ
Բ. զորդեցաւ յորինելու զինուորական կազ-
մակերպութիւն մը՝ որ սպազայ ապստամբու-
թիւնները մարելու կարող ըլլար:

Յետոյ, կայսրը Աթէնքի վրայէն Պոլիս
վերադարձաւ. Ռոկեկէն գոնէն, յաղթական
կարգի վրայ, քսեալ առած Վլախիալուի կինը,
Ռատովիի քոյրերը, Բուլղար իշխանները,
գերիները, Բուլղար արքունեաց գանձերը՝
մայրաքաղաք մտաւ, դնաց ամենէն առաջ
Ս. Ստիվոս, ուր Լեւոն հայկազնի պէս ան-
ձամբ սկսաւ շարականները: Ռիսա ըրած էր
կրօնաւոր ըլլալ, եթէ Բուլղարիոյ յաղթէ.
չէր ուզեր հիմա ոչ ախտազանց ըլլալ, և
ոչ արքունիքէն հրաժարիլ. մարմնոյն վրայ
կրօնաւորական զգեստ հագաւ, անոր վրայ
արքունական տարազը. միտէ, գինիէ, հա-
ճոյքներէ հրաժարեցաւ, միւս կողմէն պա-
հելով բարձր իր արտաքին փառքն և հեղի-
նակութիւնը:

Այսպէս Վասիլ Բ. եղաւ տարօրինակ ան-
ձնաւորութիւն մը, խառնարկ հոգեւորի, աշ-
խարհասիրութեան, առաքինութեանց, ախտե-
րու. ի ներքուստ ձցնաւոր մ'էր, արտաքուստ՝
թագաւոր, նոր Նիկիփոր մը: Կը թափ թէ
այս դիցազնը, որուն ձեռքին տակ հրահան-
գուած էր, պաղափարական մ'եղած էր իրեն:

Այսպէս Չմէկիկի շուրջ կը տեսնենք եր-
կու կայսրներ, հոգեբանութեամբ բուրու-
վին նման իրարու, և հակապատկիւն հայ
կայսեր, որուն կրօնասիրութիւնը երբեք ճը-
գնաւորութեան ձեւերու չյանդեցաւ: Չինու-
րականի ախպարը անաղաբա մնաց իրեն մէջ.
Յերմեոնազ էր Ս. Թէոփրի. այսպէս՝ սուր-
բերու մէջ ալ՝ զինուորական մը միայն կ'ըն-
տրէր իրեն պաշտպան:

Վասիլ Բ.ի յաղթանակին ժամանակ՝ բո-
լոր ժողովուրդը կեցցէներու հետ կը կրկնէր
անդապար. « Բուլղարք թմոն » (Բուլղար
սպաննող): Այս մակիրը Վասիլ Բ.ի ախ-
դան եղաւ (1018):

Ժողովուրդեան ազդակին արձագանքը
տեսնց պատմութեան մէջ: